

ГОРКИ ТАЛОГ СТРАДАЛНИЧКОГ ИСКУСТВА

Анђелко Анушић, *Писмо Пејџу Кочићу и још њој* *џонекоме*, Службени гласник, Београд 2015

За читаоца који се по први пут сусреће са прозом Анђелка Анушића, податак који се налази на крају књиге *Писмо Пејџу Кочићу и још њој џонекоме*, у одељку „Белешка о писцу”, може бити од посебног значаја јер открива да је ауторов романескни опус у потпуности усмерен ка проблематизовању ратних дешавања на простору бивше Југославије, тачније на подручју Хрватске и Босне и Херцеговине. Тај податак, осим што проблемски укратко описује његове романи и приближава их читалачкој знатижељи, представља заправо и сигнал да Анушићево прозно стваралаштво поприма одлике једне праве књижевне мисије која за свој циљ има тематизовање страдања српског народа на овим просторима. Писац, наиме, након три романа, у потпуности посвећених ратовима који су се десили у првој половини деведесетих година прошлог века у бившој Југославији, своју најновију књигу прича посвећује страдању Срба кроз један дужи временски ток, приказујући га као стравични континуитет чији се крај не да наслутити. *Писмо Пејџу Кочићу и још џонекоме*, тако, обухвата патњу српског народа од периода Аустроугарске, па преко усташких злочина за време Независне Државе Хрватске, до верско-грађанског рата деведесетих година, који је овде, међутим, исказан више кроз наслућујуће знаке ужаса који ће уследити, или пак кроз горку прогнаничку али и повратничку судбину.

Ово су родољубиве приче засноване на богатој историјској грађи, у којима се препознаје и истраживачки рад на плану геополитичких губања која су се одвијала свих ових векова на простору бивше Југославије. Међутим, вероватно је у таквим причама још и неопходније пронаћи равнотежу између историјских чињеница и етичких квалитета, с једне, и њиховог уметничког обликовања у књижевни текст, с друге стране. То хватање у коштац са демонским временима и обездушеним људима не може бити ни лак ни пријатан задатак, а посебно не због чињенице да се тема, нажалост, чини вечно свежа и врућа, што за мање искусног

писца може представљати проблем у виду прекомерне емоционалности и субјективности, будући да њено стваралачко оваплоћење тада лако може да склизне у патетику и тенденциозно агитовање. Но, чини се да управо тога нема у Анушићевим причама. У њима јунаци трпе страховтну патњу, пуни су очаја и горчине, али аутор успева да се одмакне од њихових судбина, да са релативне дистанце обликује карактере и објективизује њихове језиве животне приче. То свакако не значи да су ове прозе без емоција, напротив, *Писмо Петру Кочићу* потресна је књига, већ да је страдална ситуација човека, овде углавном припадника српског народа, подигнута на једну универзалнију раван, те да колико проблематизује несрећну судбину српског нација (посебно у Независној Држави Хрватској), толико и артикулише оне опште етичке феномене попут мржње и зла, манифестованих у људском обличју.

Анушићева књига пажљиво је организована. Њен оквир чине приче дате у епистоларној форми, и оне између себе као да успостављају јасну семантичку релацију, и то између почетне, апокалиптично-ониричке визије сатирања српског народа која долази из 18. века, с једне, и завршних епистоларних редова упућених самом Петру Кочићу из садашње перспективе, с друге стране, у којима се тоном резигнације али и критичке интонације истовремено, сумира суморна слика наше стварности. И све приче унутар овако исцртаних граница као да подупиру дату оквирну структуру: оне су безмало потврда катаклизмичке визије из прве, али и узрок горчине и сете из последње Анушићеве приче.

Уметничка вредност приповедачког обликовања историјских дешавања и свих етичких импликација у новој Анушићевој књизи прича потврђује се првенствено кроз метафизички квалитет трагичног. Трагичан доживљај историје, те колективног али и појединачног живота, који овде није увек нужно део српског националног бића – то је она димензија која истински одређује приче из *Писма Петру Кочићу*. У том смислу, осим прича које тематизују страшну судбину српских жртава, подједнако су потресне и оне у којима су главни ликови родитељи њихових убица, припадника муслиманских усташа. У причама попут „Пешкири који дозивају своје везиље” и „Кречна јама” трагично збивање понајпре се одвија у унутрашњости муслиманских ликова, Нурке и Суља, у њиховим душама које не могу да издрже притисак зла које њихова деца чине дојучерашњим комшијама и пријатељима, што неумитно одређује и њихову трагичност која ће кулминирати и на егзистенцијалном плану.

Та унутрашња, једнако колико и она видљива, спољашња драма, даје Анушићевим причама нешто од новелистичких одлика. Премда су његове приче ближе жанровском одређењу приповетке, најпре по ширем приповедачком замаху, бројним средствима ретардације, попут дигресија и ретроспективног враћања у прошлост, а потом и по ширем дијапазону ликова које обухватају, те богатог топонимског регистра којим се даје

више него прецизна и детаљна географска мапа српског страдања, оне у свом средишту заправо увек почивају на одређеној егзистенцијалној напетости, на животној драми која тежи извесном завршетку, нажалост унапред трагично наслућеном. Готово увек је посреди кључан догађај из живота јунака, што је новелистичка црта, и ма колико крај могао да се наслути, он најчешће бива такође некако новелистички нагао и неочекиван. То је видљиво у бројним причама, попут већ поменутих „Пешкира који дозивају своје везиље” и „Кречне јаме”, али и у причи „Брезовача, пут на Маслинову гору”, потом у „Хајкачу из царске шуме”, или пак у причи „Белка”, на пример. Одличан пример такве приче може се уочити управо у „Хајкачу из царске шуме”, која кроз сведене портрете различитих ликова (слично неким приповеткама Вељка Петровића) пластично дочарава тежачку судбину народа тога времена. Овде је драма, међутим, приказана кроз сукоб етичког принципа и оног егзистенцијалног, односно у немогућности да се измире осећање елементарног људског достојанства, с једне, и љубави према породици и родитељске спремности на жртву, с друге стране. Но, иако поседују несумњиву драму, унутрашњу или спољашњу, свеједно, и тежњу ка разрешењу, Анушићеве приче по најпре су ближе одређењу приповетке будући да теже тематизовању и артикулисању вредносно ширих, повесних, етичких, друштвених и цивилизацијских питања, што ипак није примарна новелистичка оријентација.

Писмо Пејџу Кочићу преплиће различите технике приповедања, док сам уметнички поступак, иако наглашено реалистички, у себи носи и модернистичке особине. Приче комбинују позицију свезнајућег приповедача и традиционалног приповедача у трећем лицу са техником унутрашњег монолога и доживљеног говора, сомнамбулна стања и фантазмагоричне визије, дијалоске секвенце и врло убедљиву дескрипцију. Само приповедање није линеарно већ је ретроспективно и скоковито, преплиће реалистички поглед са субјективизованим доживљајем света и природе. Композициона структура његових прича неретко је заснована на антитетичком принципу који укршта садашњост са прошлошћу, страхоту са идиллом, страдање са спокојем и лепотом, предосећај смрти са сећањем на живот. И вероватно из тако контрастно датих вредносних и егзистенцијалних релација и извире појачаност осећања патње и горчине, много више и пре неголи сета за лепшим временима. У духу модернистичког наслеђа, Анушић уме да се ослони и на технику монтаже која је у функцији истицања унутарње растрзаности и душевних немира, као у причи „Каљаче”, која прати несрећну голооточку судбину главног јунака. Управо овим различитим техникама и променама перспективе писац постиже приповедну динамичност и покретљивост, захваљујући чему се јавља ефекат аутентичне трагичности света који се представља.

Посебну упечатљивост Анушић остварује на језичко-стилском плану, где језичким идиомом „човека из народа” верно карактеризује своје јунаке. Његов приповедачки језик одише свежином и лексичким богатством, сигурном и разговорно интонираном реченицом, спонтаношћу и природношћу у артикулацији, било да су у функцији исказивања оних дубљих психолошких стања, попут кошмарних збивања и знакова душевне оболелости, било да су посредни дијалогски пасажии или пак описи природе. Тако можемо наићи на једноставно али ефектно поређење у којем је снег „сув и ситан као шећер”, или, кад је о цреповима реч, на сјајан метафорички исказ: „маховина закриваше њихов глиненни стид”, док је за пример свежине језичког и стилског израза, којим ова књига збиља обилује, довољно навести цитат којим се, у иначе трагичној причи „Пешкири који дозивају своје везиље”, призива прошло и хармонично време: „Присмока је била шљивовица, од десет година, што крвним жилама зазмијуља ко какав гмаз!” Но, наведено лексичко богатство огледа се и у фонду оних речи које служе управо за именовање усмрћивања, и то је нешто што се може назвати *лексичким ѝрилођом* српског страдања: „Нема људске стопе, срце моје, ће некога од мога вјерозакона нису заскочили и сколчили, сножекали, загушили и сјамили.”

Анушић је мајстор приповедања. Пуно је повесног знања али и искуственог сазнања уткано у ове приче. Писац има добро приповедачко око да визуелно представи свет својих прозних дела, једнако као што поседује и одговарајућу интуицију и имагинацију да душевно продуби своје јунаке. Отуда је у његовој најновијој књизи прича свака равна изведена стваралачки убедљиво: и језичко-стилска артикулација, и пластично психолошко и социолошко дочаравање ликова, и прецизно дата драмска ситуација, и историјско контекстуализовање, што свеукупно води ка складној композиционој и семантичкој целини уметничког сведочења о трагичном страдању нашег народа.

Сва трагичност страдања Срба у Анушићевим причама свакако да произилази из широког временског оквира који ова књига обухвата, а он се развија од аустроугарских до најновијих времена, произилази из мржње и зла који су доживели врхунац посебно за време Другог светског рата, произилази из шокантних и натуралистички датих сцена његовог затирања, али и из једне обеспокојавајуће спознаје о поновљивости и цикличности злодела која се над њима спроводе. Тај вид периодичности патње и погрома аутор потцртава увођењем лајтмотива хајке који се у више прича функционално варира, чиме поприма јасно симболичко значење по српску судбину. И као што Андрић детаљно описује ужас набијања Радисава на колац у роману *На Дрини ћуприја*, тако и Анушић осећа обавезу да тематизује нечовечно поступање које нема никаквих додирних тачака са вредностима ка којима би наша цивилизација требало да стреми.

Мало је светлог а пуно нељудског у *Писму Пејтру Кочићу и још њој некоме*. Ово су потресне приче пуне јаука и горчине, бола и жала над страдањем српског народа, али и, посебно у насловној причи, експлицитне критике свести савременог човека и његовог олаког заборављања злодела која овај народ све упорније и све чешће сустижу у његовом историјском трајању.

Ђорђе ДЕСПИЋ

КАД ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ ЗАЋУТЕ, КАД ИСТОРИЈА ЗАЋУТИ, А РОМАН ПРОГОВОРИ

Јелица Зупанц, *Bist du Драгица Васић?*, Службени гласник, Београд 2015

Жанровско одређивање књиге *Bist du Драгица Васић?* као *романсирани биографије* вероватно би самој књизи више шкодило него што би било информативно: читалац навикнут на савремени феномен рециклаже уметничких дела и познатих (или мање познатих) прича такво одређење схватио би као још један покушај да се на нов начин представи познати сиже. Драгиша Васић није остао скрајнути писац (као што је једно време био), али је уочљиво да су остала многа места празнине у његовом бурном животопису. Где је убијен? Шта је био по опредељењу? Ко је приватно био Драгиша Васић? „Направила сам списак ваших етикета: националиста, издајник народа, патриота, комуниста, антикомуниста, масон, квислинг, десничар, левичар, републиканац, монархиста, четник, енкаведовац, српски Хемингвеј, министар културе у Недићевој колаборационистичкој влади са окупаторском Немачком, човек с немачке потернице, ратник, декласирани резервни капетан, Дражин идеолог, патријархалац, паланчанин, руски обавештајац, совјетски обавештајац, енглески обавештајац – припремао 27. март за Британце, пацифиста, чувар радио-станице Мустафе Голубића који је пред рат дошао из СССР-а да убије Тита, писац сентименталног српског реализма, социјални писац, писац романтизма, експресиониста, женомрзац, и тако даље” (стр. 100), каже нам у роману Драгишина рођака, „наратор”. Дат у форми писама која ликови непрекидно једни другима пишу, овај роман превазилази типску романсирани биографију и преображава се у епистоларну породичну (и)историју, успостављајући тако „демократију мртвих”, као што у стоји у мотоу, а чији је аутор Г. К. Честертон.

Средишњу линију романа чини познанство нараторке и Татјане Васић Јанићијевић, кћерке Драгише Васић, и потрага за фотографијом тројице дечака за које се претпоставља да су Драгиша и двојица његове браће из породице Зисић. *Микеланђеловска* тајна обавија ту фотографију: